

Zbigniew Greń
Warszawa

Tożsamość śląska: etniczna czy regionalna?

W artykule zamierzamy zająć się procesem konstruowania tożsamości w skali masowej, w odniesieniu do różnych poziomów identyfikacji grupowych, na przykładzie Śląska. Celem niniejszego referatu nie jest próba odpowiedzi na pytanie, czy grupa określająca siebie jako Ślązacy, stanowi grupę regionalną, etniczną czy narodową w świetle obowiązującego prawa i kryteriów społeczno-politycznych. Wprawdzie w dotychczasowej literaturze przedmiotu problem ten zdaje się być problemem istotnym, jeśli nie podstawowym, to jak na razie brak jednoznacznej odpowiedzi. Odpowiedzi udzielane na owo pytanie zależą w znacznej mierze od przekonań samych badaczy. Zdarzają się próby określenia warunków koniecznych do spełnienia przez grupę aspirującą do statusu narodowego, jednak sama lista tych warunków może też być w jakiejś mierze arbitralna i nie zawsze możliwa do uściślenia. Wyprowadza się je bowiem z określonej rzeczywistości społeczno-politycznej, a ta nie zawsze jest jednorodna i powtarzalna.

I tak lista cech „narodotwórczych” o proveniencji europejskiej niekoniecznie może się sprawdzić w innym regionie, co potwierdza, że jest ona kulturowo uwarunkowana, arbitralna. Dla przykładu, podaje się jako warunek konieczny uznania grupy za naród posiadanie przez nią „państwa obecnie, w przeszłości albo manifestowanie woli jego stworzenia lub uzyskania szerokiej autonomii” [Nijakowski 2004a: 136]. Tego typu warunek możliwy jest do spełnienia tylko wtedy, gdy założymy rozdzielność pojęć naród i etnikum (grupa etniczna), gdzie na rangę narodu zasłużyłaby sobie tylko ta grupa etniczna, która (dodatkowo, oprócz spełnienia kry-

Słowa kluczowe

- etniczność
- narodowość
- regionalizm
- tożsamość
  - Śląsk

Keywords

- ethnic
- nationality
- regionalism
- identity
  - Silesia

teriów odrębnej etniczności) spełnia kryterium polityczno-geograficzne (administracyjne) – jeżeli nie spełnia, to nie jest jeszcze narodem [Nijakowski 2004a: 151]. Jest to jednak kryterium zawodne, gdyż zbyt zależne od zmian sytuacji politycznej: wszelka zmiana polityczna, na przykład utrata samodzielności politycznej, zerwanie łączności ze swoim terytorium, winna skutkować zmianą statusu narodo-etnicznego. Z kolei uznanie za wyznacznik charakteru narodowego grupy związania z terytorium w sferze symbolicznej – określenia swojego terytorium (niezależnie od jego charakteru administracyjnego) jest również niepewne – kryterium to jest spełniane również przez grupę etniczną a nawet regionalną, a więc nie daje podstaw do odróżnienia grupy narodowościowej od etnicznej.

Nawet przy zawężeniu tegoż kryterium do sytuacji współczesnej pojawiają się trudności przy określeniu, czy jest ono spełniane przez duże grupy etniczne, którym raczej nie odmawia się statusu narodowego, np. Kurdów, nie mówiąc o wielu, wprawdzie mniej licznych, lecz wyraziście wyodrębnionych narodach zamieszkujących syberyjskie połacie Rosji. Kryterium własnego państwa uznać by raczej należało za kryterium dookreślające politycznie tego typu grupy, kryterium uszczegółowiające, wyróżniające narody z własnym państwem (obszarem autonomicznym) i bez własnego państwa (autonomii)¹.

Również inne, postulowane w literaturze kryteria, mogą być zawodne. Przykładowo, podane w przywołanej wyżej pracy kryterium, podzielenia wspólnych stereotypów, powoduje, że brak wspólnych stereotypów śląskopolskich, co jest rzeczą dobrze znaną, wręcz wykluczałby tę grupę z narodowości polskiej.

Ponadto, przy takim stopniowaniu terminologicznym etniczności w dalszym ciągu pozostaje nierozwiązana kwestia wydzielenia się / uznania charakteru etnicznego vs. nie-etnicznego grupy. Następnym krokiem, utworzenie narodu, miałby wówczas charakter mechaniczny – wykreślenie w terenie jednostki administracyjnej i spełnienie ewentualnie jakichś innych – (ale jakich?) kryteriów, postawionych przez teoretyków narodu powodowałyby automatycznie uzyskanie przez grupę etniczną statusu narodowego.

Zasadniczym pytaniem przy uznaniu zmiany: etnikum – naród za zmianę o charakterze polityczno-administracyjnym, jest pytanie: kiedy jakaś grupa nabiera, w sensie historycznym, lub przez spełnienie jakich kryteriów ma, w sensie współczesnym, charakter etniczny, a nie regionalny, wewnątrz jakiejś większej grupy o charakterze etnicznym (i/lub narodowym). Na pytanie to odpowiedzi można szukać w dwojaki sposób:

- z punktu widzenia samej grupy (endogenicznie),
- z punktu widzenia zewnętrznego (egzogenicznie).

¹ Por. „Opcja śląska nie może być z góry administracyjnie dyskryminowana tylko dlatego, że nie stoi za nią żadne (zwłaszcza silne) państwo [...]” [Kwaśniewski 2004: 76].

Odpowiedź na te pytania może być identyczna – dotyczy grup etnicznych / narodowych uznanych przez innych, lub różna – w wypadku grup grupy nieuznawanych (czasem tylko przez niektórych, porównajmy nieuznanie przez długi czas narodu macedońskiego przez Bułgarię / Bułgarów). Wydaje się, że jedna rzecz jest pewna: otoczenie zewnętrzne nie uznaje grupy za etniczną bez jej zgody na to, choć może je zaproponować, a nawet starać się narzucić: przykładowo wprowadzanie w praktyce społecznej idei narodu góralskiego (Goralenvolk) i waserpolskiego (Wasserpolacken) musiało znaleźć swe potwierdzenie administracyjne na Volksliście: idea ta była więc administracyjnie narzucana, ale i przez niektóre jednostki przyjmowana (przez złożenie podpisu – jest to odrębny skomplikowany temat).

Standardowo niejako pewne procesy etnotwórcze i narodotwórcze zaczynają się w samej grupie, a następnie jako jej propozycja są „rozpatrywane” przez świat zewnętrzny (zwłaszcza sąsiadów, współmieszkańców / współobywateli). Proces ten zaczyna się w samej grupie, w świadomości członków grupy, a przy podzieleniu przez innych członków, w sferze duchowej grupy.

Jednostka nabywa lub odkrywa (ma) przeświadczenie o swojej odrębności i lokuje siebie w systemie zróżnicowania grupowego – w wymiarze społecznym czyni to grupa (niekoniecznie bezwyjątkowo). Tak określona świadomość indywidualna i grupowa staje się składnikiem tożsamości podmiotowej, stanowiąc psychiczny wyróżnik odrębności. Konstruowana jest ze składników budujących tożsamość, symbolicznych i realnych (język, symbole, tradycja, historia, ale i terytorium, granice, relacje interesów grupowych: gospodarczych, zob. [Nijakowski 2004a: 136]). Zestaw tworzący odrębność grupową jest uwarunkowany historycznie i kulturowo. Już choćby z tego względu, próba wyznaczenia uniwersalnych kryteriów i to w ramach klasycznych kategorii arystotelesowskich, skazana jest na niepowodzenie². Należy tego typu zestawy narodotwórcze traktować jako listę do pewnego stopnia otwartą – możliwych czynników grupotwórczych, w sensie etnicznym i narodowym, a nie listę zamkniętą, obowiązującą wszystkie grupy, w każdym miejscu i czasie. Można co najwyżej mówić o szerszych kręgach kulturowych, np. kręgu europejskim lub euroatlantyckim, kryteriów etniczności. Uwzględnić jeszcze należy ewentualny aspekt dynamiczny – zmienności w czasie owego zestawu kryteriów – porównajmy dla przykładu dziewiętnastowieczne pojmowanie narodu słowiańskiego u J. Kollara, w jego czterech odłamach / szczepach = narodach: czesko-polskim i rosyjsko-serbskim.

W niniejszym tekście zajmiemy się tylko jednym aspektem grupotwórczym na poziomie etnicznym – przeświadczeniem o swoim miejscu wśród innych grup: czy grupa i jej członkowie (ewentualnie tylko przedstawiciele) sama uważa się za grupę regionalną – w ramach grupy większej, czy za grupę

² Por. np. argumenty przytoczone w pracy [Jerczyński 2005: 103].

etniczną, samodzielną (nie bierzemy tu pod uwagę tożsamości wyższego rzędu, na przykład kontynentalnej lub ogólnoludzkiej), a więc w jakim miejscu lokuje siebie w hierarchii grup i jak odróżnia własną grupę od grup innych. Mechanizm użyty w tym wypadku opiera się oczywiście na rozróżnieniu swojego i obcego [zob. Greń 2001: 250–251]. Jest to część pamięci kulturowej, przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Istotny jest zarówno zakres tej pamięci, jak i jej zmienność w czasie.

Przyjęto operować w takim przypadku pojęciem tożsamości i pojęciem identyfikacji. Repartycja owych terminów może być przeprowadzona dwojako. W polskiej literaturze przedmiotu bywają stosowane synonimicznie, bądź rozdzielnie, z próbą rozgraniczenia ich zakresów [np. Kłoskowska 1996: 103–112, por. do tego słuszną uwagę Ziętek 2008: 74, o prawomocności twierdzenia o tożsamości indywidualnej i zbiorowej]. Należy mieć świadomość, że grupa składa się z jednostek, stąd tożsamości indywidualne mogą współbudować tożsamość zbiorową. Identyfikacja w takim ujęciu mogłaby być mechanizmem konstruującym tożsamość indywidualną (jak u Kłoskowskiej [Kłoskowska 1996: 103–112]), ale i zbiorową. W naszych rozważaniach chodzi nam jednak przede wszystkim o charakterystykę samoświadomości grupy, rozumianej jako zbiór wszelkich możliwych odcieni tej samoświadomości, w całym zróżnicowaniu indywidualnym, a więc odkrycie mozaiki tożsamościowej (a nie jej inwariantu grupowego). Stąd też oba zakresy, indywidualny i zbiorowy, spotykają się na jednej płaszczyźnie – mozaiki tożsamościowej. Konsekwentnie będziemy więc posługiwać się terminem tożsamość jednostki / jednostek = grupy, a w odniesieniu do procesów konstruowania tożsamości terminem identyfikacja.

Wspólnym mianownikiem dla określenia grupy analizowanej jest pojęcie geograficzne, motywujące nazwę etniczno-regionalną, tj. Śląsk. Jest to terytorium, do którego odwoływać się mogą jednostki próbujące określić swoją tożsamość śląską, ale i te, które tego nie czynią, choć mogłyby, przez sam fakt zamieszkiwania na tym terytorium. Jest to jednocześnie w miarę dobrze uchwytnie kryterium – możliwe jest określenie granic terytorium, choć już tu dochodzi do dwoistości kryterium: granic historycznych lub współczesnych (w związku z historyczną zmiennością granic). Ponieważ próbujemy określić współczesną tożsamość, odwołujemy się do granic współczesnych, ale ze świadomością uwarunkowań historycznych, w tym i uwarunkowań z geografii historycznej. W związku z tym, iż poruszamy się w kwestiach procesów subiektywnych, istotne jest uwzględnienie nie tyle lub nie tylko mapy geograficznej, ale i mapy w świadomości potocznej (mapy mentalnej).

Na współczesny Śląsk składają się następujące terytoria: Śląsk Górny ze Śląskiem Opolskim, Dolny Śląsk, Śląsk Cieszyński z Zaolziem / z Beskidem Śląskim i Śląsk Opawski (tzw. Czeski Śląsk – czeskość tzw. Zaolzia, w świadomości potocznej nie jest jednoznaczna). W odniesieniu do identyfikacji z zajmowanym terytorium, wszyscy mieszkańcy urodzeni na tym terenie mogą się

czuć związani z nim uczuciowo. W jakim stopniu i w jakim systemie – oto pytanie czekające na odpowiedź.

Przy próbie udzielenia odpowiedzi na to pytanie uwzględnić należy tradycję rozwiązań tożsamościowych na owym terenie.

O nowożytnym poczuciu tożsamości etnicznej możemy mówić w powiązaniu z procesem kształtowania się nowożytnego pojęcia narodu. Powszechnie przyjmuje się jego romantyczny rodowód, zwłaszcza na fali pewnych procesów związanych z Wiosną Ludów. Przyjęło się, że wcześniejszy typ przynależności grupowej ma związek z jednostkami typu administracyjnego w systemie feudalnym: poddany pana X / wasala (księcia) Y-a / lennika króla ewentualnie jeszcze cesarza, niezależnie od tego, że mogły mu również towarzyszyć cechy symboliczne, także w odniesieniu do grup etnicznych (np. językowych). Odrębną sprawą jest zakres społeczny tegoż odczuwania przynależności feudalnej – w wypadku mas chłopskich niekoniecznie dysponowały one pełną wiedzą co do poziomów przynależności, szlachta z reguły dysponowała nie tylko wiedzą, ale i tworzyła określone instrumentarium symboliczne (odwołania do języka, religii, zwyczaju).

W przekroju stanowym społeczeństwa śląskiego, wraz z postęпами germanizacji warstwy szlacheckiej, nastąpiło w znacznym stopniu pokrycie się zróżnicowania stanowego z różnicami etnicznymi – brak szlachty polskiej, warstwa chłopska i mieszczańska zróżnicowana narodowościowo. W znacznym stopniu charakter etniczny tych grup był sprawą drugorzędną, głównie o charakterze praktycznym – możliwość porozumienia się, możliwość udziału w mszy (por. spory i ustalenia co do kolejności mszy niemieckich i słowiańskich na obszarach mieszanych). Tego typu świadomość – związana z jednostką terytorialną, mogła prowadzić do wytworzenia się narodów państwowych. Przy czym do nich nawiązywano w pewnych koncepcjach autonomicznych i separatystycznych na Śląsku w czasie rozpadu Austro-Węgier. W ujęciu historycznym mamy na Śląsku do czynienia, w XVIII wieku, z przechodzeniem świadomości przynależności do określonego księstwa śląskiego: cieszyńskiego, opawskiego, opolskiego, głogowskiego itd. na poziom odnoszący się do organizmów państwowych: Korony Czeskiej (księstwo cieszyńskie i opawskie – z Karniowskim), w ramach Monarchii Austro-Węgierskiej – tzw. Śląsk Austriacki i pozostałych księstw pod koroną pruską – Śląsk Pruski. Przy czym podział ten przetrwał jeszcze długo, po ustaniu czynnika różnicującego, w odniesieniu do mieszkańców obu części Śląska: austriackiego – *cysaroki*, pruskiego – *prajzy*, *prajzoki*. Odnosił się do wszystkich mieszkańców, niezależnie od języka – jako wyznacznika zróżnicowania grupowego.

Włączenie innych czynników, poza terytorialnym, do zestawu czynników narodotwórczych, spowodowało określone perturbacje w wyłanianiu się grup etnicznych zamieszkujących wspólnie określone terytoria. Należało bowiem wyznaczyć granicę w świecie symbolicznym, granicę między jednostkami

a grupami. Było to tym bardziej trudne, im bliżej było do siebie owym grupom w sferze symbolicznej: w tradycji, historii, języku, zwyczajach itp. Przykładem trudności w wyłanianiu się grup etnicznych jest wielojęzyczny (i wieloetniczny w sensie współczesnym) obszar Śląska.

W XIX wieku konkurowały o względy mieszkańców tego obszaru trzy narody państwowotwórcze (z tradycją państwowości): niemiecki, czeski i polski. Każdy z nich podnosił inne kryteria³ – Niemcy administracyjne i kulturowe: przynależność do kultury niemieckiej, z pominięciem czynnika językowego – kategoria Niemców, ewentualnie Austriaków mówiących po polsku lub językiem mieszanym, Czesi na Śląsku Cieszyńskim – historyczne: przynależność do Korony Czeskiej, Polacy – etnograficzno-językowe i kulturowe: łączność językowa, ewentualnie także kulturowa z żywiołem polskim⁴. W warunkach tego starcia ideologicznego pojawiła się i czwarta propozycja, autonomiczna – śląska⁵. Odwoływała się do terenu, a za językowy wyznacznik grupy zaproponowała dwujęzyczność polsko-niemiecką – por. problem tzw. szkół utrakwistycznych [Jerczyński 2006: 21] – ewentualnie samodzielność językową grupy (język mieszany, por. współczesną teorię Kamuselli o śląskim kreolu [Kamusella 2005]). Za głównego reprezentanta tego ruchu uważa się Koźdoniowców – Śląską Partię Ludową założoną przez Józefa Koźdonia, nauczyciela ze Skoczowa na Śląsku Cieszyńskim (losy tego ruchu to osobny rozdział), choć on sam prawdopodobnie nawiązywał do wcześniejszych pomysłów Teodora Haasego, pastora cieszyńskiego [Gorzeliak 2004: 19]. Sytuację komplikował fakt, że wewnątrz grup pozostałych: polskiej, niemieckiej i czeskiej identyfikacja ta też występowała, jako towarzysząca – w odniesieniu do regionu odpowiednio, polskiego, niemieckiego i czeskiego.

W analizie poczucia etnicznego i narodowego, i jego kształtowania się, należy wydzielić co najmniej dwie grupy podmiotów. Z jednej strony będą to osoby, dla których sprawa identyfikacji etnicznej i narodowej jest sprawą ważną, jeżeli nie zasadniczą⁶. Chodzi więc w gruncie rzeczy o ówczesną, dziewiętnastowieczną inteligencję i warstwy wyższe. Po drugiej stronie można umieścić szerokie masy społeczne, do których adresowano ową ofertę etniczną, i które z oferty tej korzystały w różny sposób i w różnym okresie. To ta „masa” i jej charakter identyfikacyjny odbija się w spisach powszechnych.

W dziewiętnastowiecznych spisach powszechnych posługiwano się niejako zastępczymi – w stosunku do woli podmiotów spisanych – kryteriami

³ Por. Wódcz 1993: 15–16.

⁴ W polskiej literaturze przedmiotu odnotowano szereg propolskich deklaracji autochtonów, zob. np. Kadłubiec 2001: 38–40.

⁵ Próby sformułowania stanowiska śląskiego i historii dążeń śląskich przedstawiono między innymi w pracach publikowanych w Narodowej Oficynie Śląskiej [np. Jerczyński 2005; 2006].

⁶ Por. „O czeskiej lub polskiej narodowej, kulturowej (językowej), ale nie politycznej, tożsamości można mówić tylko w przypadku jednostek, które po roku 1848 stały się działaczami narodowymi” [Gawrecki 2009: 25].

zaliczania do grup etnicznych. Za wyróżnik etniczny przyjęto traktować język ojczysty – domowy, pierwszy. W jakiejś mierze zdejmowało to odpowiedzialność za wybory narodowe pojedynczych osób. Tak więc ta „szara masa” mieszkańców dowiadywała się z zewnątrz, jakiej jest narodowości. Jedynie jednostki żywo zainteresowane swoją tożsamością mogły czynić to w pełni świadomie. Jeszcze pod koniec XIX wieku sytuacja nie była jednak w pełni wykrystalizowana, o czym świadczą wyniki wyborów do parlamentów krajowych, idące w poprzek uwarunkowań etnicznych (dużą rolę spełniały bowiem czynniki społeczne i religijne). W momencie, kiedy to w coraz większym stopniu zaczęto w spisach, ale także w wyborach parlamentarnych, odwoływać się do poczucia narodowego – poprzez deklaracje narodowości, główną rolę zaczęły spełniać te już świadome narodowo jednostki i ich grupy (stronnictwa narodowe i partyjne). Proces pociągania za sobą mas ludowych przez budzicieli życia narodowego, polskiego, czeskiego i śląskiego, wbrew wcześniejszym przyzwyczajeniom uznawania za rozstrzygające czynników zewnętrznych: przynależności państwowej lub wskazania przez urzędnika spisowego na podstawie używanego języka, przebiegał dość opornie. Świadczą o tym wyniki kolejnych spisów powszechnych, dokumentujących labilność narodowościową szerokich mas mieszkańców (zob. niżej). Zjawisko to określane jest terminem konwersja, choć pozostaje otwarte pytanie, czy można dokonać konwersji w zakresie pojęć, których w rzeczywistości nie odczuwa się, lub też odczuwanie to nie jest zbyt głębokie. Raczej wydaje się, że z punktu widzenia poczucia tożsamości łatwość przełączania przynależności narodowej, w tak szerokiej masie, świadczy o jej pozostawaniu na poziomie przednarodowym, w sensie nowożytnym. To jedynie poczucie przynależności lokalnej lub regionalnej – tutejszej lub śląskiej, miało charakter trwały, pozostałe tkwiły jeszcze *de facto* w układzie wcześniejszym – przynależności terytorialnej (o genezie feudalnej). Wiązało się to, w czasach nowożytnych, ze zmiennością granic, niepozwalającą na wytworzenie trwałego związku emocjonalnego z jednostką narodowo-państwową. Jedynym trwałym elementem było poczucie przynależności do rodzimego krajobrazu geograficzno-kulturowego, deszyfrowanego jako krajobraz lokalny, tutejszy i ewentualnie regionalny, śląski.

Współczesne problemy w zakresie identyfikacji grupowej wynikają zaś z tego, że mamy do czynienia z procesem upodmiotowienia identyfikacyjnego szerszych, aniżeli tylko grupa inteligencka, mas. Wiąże się to oczywiście z łatwością realizowania wszelkich relacji międzyludzkich, grupowych i międzygrupowych. Nie przypadkiem bowiem tożsamość śląska i procesy towarzyszące jej określaniu, zaczęły się na większą skalę w dobie i za pośrednictwem Internetu. Pierwszą przyczyną pewnych przewartościowań w tej sferze było otwarcie granic na początku lat 90., łączące się z ułatwieniami w podróżowaniu (por. ruchy ludnościowe związane z handlem indywidualnym). Można więc zaryzykować twierdzenie, że dopiero teraz istnieją wystarczające warunki do

świadomego i niewymuszonego przez okoliczności polityczne wyboru własnej tożsamości i jej deklaracji⁷. Oczywiście nie do przecenienia jest w dalszym ciągu rola przywódców opinii – jednostek prezentujących określoną propozycję i propagujących ją różnymi środkami: komunikacji społecznej, działań praktycznych (wydawnictwa, strony internetowe, działalność językowa) i prawnych (wniosek Związku Ludności Narodowości Śląskiej). To jednak adresaci tych propozycji podejmują stosowną decyzję – przyjmują ją lub odrzucają.

Jak już stwierdzono powyżej, zestaw proponowanych identyfikacji, uznawanych za oficjalne, a więc takie, które mogłyby zyskać również akceptację zewnętrzną, był zmienny w czasie: obok stałych: polskiej, niemieckiej i czeskiej, pojawiała się śląska (szlonzacka), waserpolska, a dla części górskiej – Beskidu Śląskiego, też góralska. W kolejnych spisach powszechnych, a więc dokumentach oficjalizujących istnienie / nieistnienie identyfikacji w odbiorze ogólnym (też na zewnątrz), propozycje te znalazły różny oddźwięk. Identyfikacje: waserpolska i góralska w spisach powszechnych ograniczone były czasowo jedynie do lat II wojny światowej, poza tym okresem nie pojawiły się. Natomiast identyfikacja śląska jako możliwość wyboru (a czasem możliwość do niewybrania pozostałych) pojawiła się po raz pierwszy w spisie powszechnym w roku 1921 na Śląsku Cieszyńskim w granicach Czechosłowacji w postaci związanej z pozostałymi etnikami, a w 1939 roku w postaci samodzielnej jednostki. Jej losy były zmienne, w kolejnych spisach potwierdzona została następująco: w Czechosłowacji, na tzw. Zaolziu w roku 1921: 21 607 Ślązaków-Polaków, 1 408 Ślązaków-Niemców i 24 299 Ślązaków-Czechów, w roku 1930: 20 150 Ślązaków-Polaków, 191 Ślązaków-Niemców i 10 106 Ślązaków-Czechosłowaków [Kwaśniewski 2004: 79–80], w roku 1939 w rejencji katowickiej w ramach tzw. palcówki: 78 300 Ślązaków na Zaolziu [Kwaśniewski 2004: 8] (pewna liczba również na Górnym Śląsku); Jerczyński [Jerczyński 2006: 251] podaje liczbę 157 000 na Śląsku Cieszyńskim; a 400 000 Oberschlesierów wraz z językiem niemieckim i 105 000 Oberschlesierów wraz z językiem waserpolskim,

Bahlcke [Bahlcke 2001: 183] podaje dane ludnościowe według spisu z 1940 roku: narodowość śląska w części pruskiej – nie była uwzględniona w wykazie narodowości; narodowość śląska w części austriackiej: 157 044; narodowość śląska w części byłych województw krakowskiego i kieleckiego: 13; łącznie: 157 057, oraz dane językowe: język śląski w części pruskiej: 105 655; język śląski w części austriackiej: 182 788; język śląski w części byłych województw krakowskiego i kieleckiego: 2; łącznie: 288 445.

Porównajmy wyniki spisów powszechnych w latach 1991–2011 w Czechach (ze strony www.czso.cz):

⁷ „Czy Ślązacy stanowią odrębną narodowość może się dopiero okazać właśnie teraz, w warunkach całkowitej swobody wyboru opcji zarówno polskiej, jak i niemieckiej [oraz śląskiej – Z. G.]” [Kwaśniewski 2004: 76].

Tabela 1. Wyniki spisów powszechnych w latach 1991–2011 w Czechach (www.czso.cz)

		26.3.2011	1.3.2001	3.3.1991
Obywatelstwo celkiem		10 562 214	10 230 060	10 302 215
z toho národnost	česká	6 732 104	9 249 777	8 363 768
	moravská	522 474	380 474	1 362 313
	ślęzská	12 231	10 878	44 446
	slovenská	149 140	193 190	314 877
	polská	39 269	51 968	59 383
	německá	18 772	39 106	48 556
	romská	5 199	11 746	32 903
	neuveđeno	2 742 669	172 827	22 017

W spisie powszechnym w roku 2002 w Polsce również ujawniła się ta grupa: 173 153 Ślązaków w spisie powszechnym w Polsce, w tym 56 643 osób deklarujących język śląski [Nijakowski 2004b: 12].

W badaniach ankietowych, przeprowadzonych w kilkunastu wsiach w okolicach Krapkowic, w 1996 roku, uzyskano następujące wyniki „samoidentyfikacji narodowej”: Polacy – 7,3%; Polacy Ślązacy – 11,9%; Ślązacy Polacy – 14,2%; Ślązacy – 31,1%; Ślązacy Niemcy – 13,3%; Niemcy Ślązacy – 9,2%; Niemcy – 11,9% [Wanatowicz 2004: 162–163].

Najwyższy wynik uzyskano w grupie „samodzielných” Ślązaków – 31,1%. Warto odnotować, że poczucie śląskie, samodzielne lub w różnych konfiguracjach, pojawiło się aż w 79,7%. Z informacji dodatkowych uzyskanych w wywiadach wynika jednak, że i w grupie „samodzielných” Ślązaków śląskość nie była podnoszona do rangi narodowej, nie zawsze też utożsamiana była z całym Śląskiem, najczęściej oznaczała odniesienie do Śląska otaczającego, lokalnego⁸.

W ostatnim spisie powszechnym w 2011 roku w Polsce zaproponowano nieco inną kategoryzację, uwzględniając niejednorodny charakter grupy śląskiej. Wprowadzono trzy stopnie śląkości: Polak, ale też Ślązak, Ślązak, ale też Polak i jedynie Ślązak. Wyniki te jeszcze nie zdążyły stać się przedmiotem rozważań analitycznych o charakterze naukowym, a przy tym są one dość symptomatyczne⁹.

⁸ W badaniach przeprowadzonych w roku 2007 w liceach i gimnazjach na terenie powiatów oleckiego, kędzierzyńsko-kozielskiego i głubczyckiego uzyskano wyniki ze zdecydowanie wyższym udziałem deklaracji „jedynie polskiej” (ponad połowa odpowiedzi), co jednak może wynikać z mniej jednorodnego składu ludnościowego (większym udziałem ludności napływowej) [zob. Jasiński 2009: 147–149].

⁹ Na podstawie opracowania Głównego Urzędu Statystycznego: *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych. Opracowanie przygotowane na Kongres Demograficzny w dniach 22-23 marca 2012 r.* Warszawa, marzec 2012 rok

Tabela 2. Ludność faktycznie zamieszkała według rodzaju i kolejności identyfikacji narodowo-etnicznych według NSP 2011

Identyfikacja narodowo-etniczna	Identyfikacja pierwsza (zadeklarowana w pierwszym pytaniu)	w tym jako jedyna	Identyfikacja druga (zadeklarowana w drugim pytaniu)	Razem – niezależnie od liczby i kolejności deklaracji (w pierwszym lub drugim pytaniu)*	w tym występująca z polską
w tys.					
Ogółem	38 501	35 767	871	38 501	x
Polska	36 007	35 251	78	36 085	x
Inna niż polska	632	516	793	1 388	834
w tym:					
śląska	418	362	391	809	415
kaszubska	17	16	211	228	212
niemiecka	49	26	61	109	52
ukraińska	36	26	12	48	20
białoruska	37	31	10	47	15
romska	12	9	4	16	6
rosyjska	8	5	5	13	7
amerykańska	1	1	10	11	10
łemkowska	7	5	3	10	3
angielska	2	1	8	10	8
Nieustalona	1 862	x	x	1 862	x

* Kolumna zawiera zestawienie odpowiedzi z dwóch pytań – dane nie sumują się.

Z porównania wyników dla grupy śląskiej można się domyślać, że 32 000 osób zadeklarowało łączność śląskości z identyfikacją inną niż polska ($809 - 363 - 415 = 32$), a więc prawdopodobnie z niemiecką.

Oczywiście dopiero dane z kilku spisów powszechnych mogą być miarodajne w odniesieniu do procesów etniczacji grup terytorialnych, jak o tym świadczy „wycofanie się śląskości” (niepełne) na terenie Czeskiego Śląska.

Pamiętać jednak należy, że spisy powszechne są tylko zewnętrznym ujawnieniem tej identyfikacji, na poziomie kategorii narodowościowych. Może ona jednak funkcjonować i funkcjonowała obocznie w stosunku do kategorii narodowościowych, jako druga, prywatna, niekoniecznie nadająca się „do ujawnienia” (ze względów pragmatycznych) lub jako kategoria innego poziomu –

regionalna: śląsko-polska, śląsko-czeska, śląsko-niemiecka. Jest to więc pewien potencjał, który może, ale nie musi zostać uzewnętrzniony w aktach oficjalnych (w tym i w spisie powszechnym).

Pytanie, jak wygląda dziś ten potencjał w skali całego Śląska, jest pytaniem otwartym. Odpowiedź może być w znacznej mierze jedynie przybliżona, nikt bowiem jeszcze nie przeprowadził jednolitych badań na całym Śląsku, badań o charakterze otwartym, niezwiązanym z dokumentem oficjalnym – spisem powszechnym. Podkreślimy, badań otwartych, niezmuszających respondentów do wyboru samoograniczającego się.

Badania tego typu, na dużo mniejszym terenie, ograniczonym do historycznego Śląska Cieszyńskiego po obu stronach Olzy, przeprowadziłem w roku 1996. Udokumentowały one, zwłaszcza w części czeskiej, współistnienie, tak w sensie grupowym, jak i indywidualnym, wielu tożsamości na różnym poziomie gniazdowania regionalno-etnicznego. Śląskość mogła tam wchodzić w kombinacje z polskością, czeskością oraz polskością i czeskością jednocześnie jako identyfikacja regionalna – podobnie jak np. identyfikacja regionalna góralska, z którą też zresztą mogła łączyć się śląskość – w grupie górali śląskich. Mogła też funkcjonować samodzielnie, choć w takim wypadku nie było jasne, czy oznacza to jej narodowy charakter, czy regionalny w połączeniu z brakiem potrzeby przynależności do grupy narodowej.

Tabela 3. Śląsk Cieszyński w granicach Polski

Typy odpowiedzi w %	Tak	Nie	Tak / Nie	Razem
Ślązak = Cieszyniak	91,63	7,91	0,47	100
Ślązak = góral	11,45	85,02	3,53	100
Ślązak = Polak	99,14	0,43	0,43	100

Na tzw. Zaolziu oferta kombinatoryczna jest szersza:

Tabela 4. Zaolzie

Typy odpowiedzi w %	Tak	Nie	Tak / Nie	Razem
Ślązak = Cieszyniak	61,31	25,-	13,69	100
Ślązak = góral	17,06	61,18	21,76	100%
Ślązak = Polak	51,74	15,12	33,14	100
Ślązak = Zaolzianin	67,07	9,15	29,36	100
Ślązak = Czech	31,4	27,91	40,7	100
Ślązak = Morawianin	20,13	54,09	25,79	100

Na Śląsku Cieszyńskim potwierdzone zostały w tych badaniach i inne tożsamości regionalne, przy czym nie zawsze współwystępują one z identyfikacją śląską: cieszyńska, góralska i na tzw. Zaolziu zaolziańska. Stopień ich związania ze Śląskiem był następujący:

Tabela 5. Śląsk Cieszyński w granicach Polski

Typy odpowiedzi w %	Tak	Nie	Tak / Nie	Razem
Cieszyniak = Ślązak	55,97	37,78	6,25	100
góral = Ślązak	35,14	63,51	1,35	100

Tabela 6. Zaolzie

Typy odpowiedzi w %	Tak	Nie	Tak / Nie	Razem
Cieszyniak = Ślązak	76,87	7,46	15,67	100
góral = Ślązak	78,38	10,81	10,81	100
Zaolzianin = Ślązak	74,32	6,08	19,59	100
Morawianin* = Ślązak	69,57	4,35	26,08	100

* Identyfikacja potwierdzona bardzo słabo w badanej grupie na Zaolziu.

Również tożsamość narodowa może występować bez śląskiej:

Tabela 7. Śląsk Cieszyński w granicach Polski

Typy odpowiedzi w %	Tak	Nie	Tak / Nie	Razem
Polak = Ślązak	50,11	43,57	6,32	100

Tabela 8. Zaolzie

Typy odpowiedzi w %	Tak	Nie	Tak / Nie	Razem
Polak = Ślązak	64,03	13,67	22,3	100
Czech = Ślązak	56,84	11,58	31,58	100

Tego typu potencjał kombinatoryczny śląskości potwierdzony został zresztą właśnie w ostatnim spisie powszechnym w Polsce. Bywa on potwierdzany i w wielu innych źródłach¹⁰ – w dyskusjach, zwłaszcza internetowych, w działalności społecznej, a nawet w życiu codziennym.

¹⁰ Por. „Na pograniczu polsko-czeskim istnieje tradycja wielowymiarowego podejścia do tożsamości” [Szczurek-Boruta 2009: 248].

Pojawia się jednak pytanie następane: czy wyczerpuje to wszystkie możliwości tożsamości i kombinatoryki odniesień identyfikacyjnych mieszkańców Śląska? Pod uwagę wziąć należy tych wszystkich, którzy swym urodzeniem czują się związani ze śląskim krajobrazem geograficznym i kulturowym – z ziemią i z ludźmi – w aspekcie kulturowym. Z reguły w takich wypadkach operuje się pojęciem autochtonów, jednakże kryteria wyróżnienia charakteru autochtonicznego mieszkańców nie do końca są jasne: czy trzeba się w danym miejscu urodzić i być na nim z dziada, pradziada? – ile pokoleń musi minąć, aby grupa mogła zostać uznana za grupę autochtoniczną? Czy ludność niemiecka na Śląsku, po części napływowa w różnych okresach historycznych, była w okresie przedwojennym ludnością autochtoniczną, a jeżeli tak, to kiedy nią się stała? Innymi słowy, kiedy dana jednostka lub grupa może poczuć się ludnością tutejszą, a więc na Śląsku – śląską? Jest to pytanie otwarte i ważne dla potomków emigrantów ze Wschodu, żyjących na Dolnym Śląsku. Czy mieszkańcy Dolnego Śląska mogą uważać się za Ślązaków, a jeżeli jeszcze teraz nie, to kiedy? W gruncie rzeczy jest to pytanie skierowane do nich. Istnieją pierwsze próby badania ich tożsamości, pokazujące renesans identyfikacji kresowych u potomków przesiedleńców, ale i pierwsze oznaki związania z regionem dolnośląskim, przez nawiązywanie do tradycji niemieckiej tego obszaru. Może więc nie mamy jeszcze identyfikacji dolnośląskiej, regionalnej, ale z pewnością mamy identyfikacje lokalne¹¹, np. wrocławską – mieszkańców Wrocławia itd. Grupa ta jest więc na historycznym Śląsku na jednym końcu skali – tożsamości lokalnej, przedregionalnej (odrębnym pytaniem jest, czy regionalna się wykształci). Podobna sytuacja jest na czeskim Śląsku Opawskim, jak o tym świadczą wyniki badań na tym obszarze prowadzonych [Gawrecká 2009].

Drugą grupę stanowią mieszkańcy identyfikujący się nie tylko z miejscowością – lokalnie, ale i z większym regionem, w którym ta miejscowość się znajduje. W związku ze zróżnicowaniem regionalnym możemy tu mieć do czynienia z różnymi jednostkami regionalnymi wewnątrz Śląska: Śląsk Cieszyński – jako jednostka rozumiana samodzielnie i część Śląska całego, w połączeniu, albo w opozycji do Śląska Górnego, Zaolzie – jako jednostka rozumiana samodzielnie lub część Śląska Cieszyńskiego i/lub Śląska w ogóle, Górny Śląsk jako reprezentant całego Śląska lub jego główna część, Śląsk Opolski jako część całego Śląska (czasem też jako część Śląska Górnego?). Jednostki te mogą współdzielić tę identyfikację z identyfikacją narodową – w Polsce z polską, w Czechach z polską i/lub czeską, w Niemczech (emigranci ze Śląska) z niemiecką. W takim wypadku z reguły umiejscawiają ją na poziomie regionalnym. W grę wchodzi jednakże i interpretacja dwu- (i czasem więcej-) etniczna

¹¹ Por. „Interesujące jest również formowanie się dolnośląskich tożsamości [...] wygląda na to, że coraz więcej osób znajduje własną tożsamość, która jest połączona z danym środowiskiem” [Gawrecki 2009: 36; szerzej na ten temat Bisek-Grząd 2009].

(tak jak to bywa np. u dzieci z rodzin narodowościowo mieszanych). Ten stan rzeczy zaproponowany został właśnie w ostatnim spisie powszechnym, gdzie śląskość uzyskała rangę etniczną. Nie wiemy oczywiście, czy w grupie deklarującej na pierwszym miejscu identyfikację polską, a na drugim śląską, ta druga jest przez spisywanych uważana za etniczną, czy za regionalną. Jest to bowiem efekt wprowadzonej w spisie terminologii – etniczności śląskiej. Już jednak w grupie deklarującej na pierwszym miejscu identyfikację śląską, a na drugim polską, ta pierwsza ma z pewnością status identyfikacji narodowej. To samo bez wątplenia dotyczy tej grupy, która zadeklarowała jako jedyną identyfikację śląską.

Wychodzi nam więc z tego pewna skala tożsamości (przez nawiązania do różnych identyfikacji) rodowitych mieszkańców Śląska: narodowa „tradycyjna” bez śląskiej – [narodowa „tradycyjna” z regionalną śląską (w odniesieniu do różnych subregionów i/lub całego regionu) – narodowa „tradycyjna” z narodową śląską] – narodowa śląska z narodową tradycyjną – narodowa śląska.

Można więc domniemywać, że skala ta odwzorowuje pewien proces – rodzenia się grupy etnicznej (a w konsekwencji, po spełnieniu pewnych warunków zewnętrznych, narodowej) śląskiej – proces uchwycony w spisie powszechnym *in statu nascendi*. Ponieważ jednak jest to proces obecnie przebiegający, nie można dziś zawyrokować, czym się skończy – czy proces ten zostanie zwieńczony utworzeniem – a może i uznaniem odrębnego narodu, czy też – jako pewna moda lub odpowiedź na konkretne problemy współczesne [Szczepański 2004: 113], po ustaniu przyczyn – wycofa się (porównajmy wyniki kolejnych spisów w Czechach)¹². Dodajmy, że proces ten w największym stopniu przejawia się na tzw. Górnym Śląsku i na Śląsku Opolskim. To tu zaszedł on najdalej, znajdując potwierdzenie w grupie deklarującej jako jedyną narodowość śląską. Ta niejednorodność odpowiedzi autochtonów na ofertę narodowości śląskiej stwarza zresztą określone problemy orędownikom istnienia / utworzenia takiej narodowości. Podważa bowiem w znacznej mierze odwoływanie się do odrębnej, śląskiej historii jako kryterium dyferencjacji etnicznej. Jednakże należy się zastrzec, że historia nie jest dana raz na zawsze, jest też stwarzana i dziś. Stąd też, co do zdania osób wątpiących, czy proces ten może zakończyć się utworzeniem, a nawet uznaniem nowego narodu – przypomnijmy, że historia nie tak dawna pokazuje, że jeszcze i współcześnie procesy narodotwórcze są możliwe, nawet w Europie – porównajmy wyodrębnienie się tożsamości etnicznej i narodowej, i grupy narodowej Macedończyków, dziś

¹² Jednoznaczne stwierdzenia w literaturze śląskoznawczej, typu „[...] w świetle powyższych ustaleń wydaje się, że Ślązacy nie tylko nie są, ale i nie będą narodem” [Nijakowski 2004a: 156] mogą jedynie przyspieszyć dojrzewanie elit śląskich do samodzielności, abstrahując od faktu, że dochodząc do owych ustaleń autor wykazał się „pewną dozą” nieznajomości realiów śląskich, np.: tradycji kulturowej, piśmiennictwa śląskiego, sytuacji językowej, stereotypizacji i obrazu świata. Dużo bliższe realiów śląskich jest ostrożne co do stwierdzeń definitywnych [stanowisko w Simonides 2004: 162–163].

uznanych, choć przez długi czas nieuznawanych przez niektórych sąsiadów (Bułgarów i Greków). Podobnie interesująca z tego punktu widzenia jest sytuacja tzw. Kosowarów – (jeszcze dziś) Albańczyków z Kosowa.

Na postawione w tytule pytanie musimy więc odpowiedzieć następująco: w sensie społecznym tożsamość śląska jest tożsamością mieszaną, etniczno- (z aspiracjami narodowymi) regionalną, w sensie indywidualnym zaś, tożsamością w ruchu, o mniejszym lub większym stopniu utrwalenia¹³. W jakiejś mierze powtórzone zostają bowiem, w stopniu masowym, doświadczenia członków elit, którzy proces unarodowienia przeszli wcześniej [Popiołek 1976: 178], poszukujących swej tożsamości i zmieniających ją na różnych etapach swojego życia.

Literatura

- Bahlcke Joachim, 2001, *Śląsk i Ślązacy*, tłum. Michał Misiorny, Zofia Rybicka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bisek-Graż Monika, 2009, *Oswajanie przestrzeni próbą wyznaczenia dolnośląskiej tożsamości kulturowej*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, pod red. Haliny Rusek, Anny Drożdż, Wrocław-Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 266–278.
- Bukowska-Floreńska Irena, 2010, *Tożsamość społeczno-kulturowa w refleksji etnologa i antropologa kulturowego*, w: *Stalość i zmienność tożsamości*, pod red. Leona Dyczewskiego, Justyny Szulich-Kałuży, Roberta Szweda, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 59–71.
- Czech Henryk, 2006, *Ethos wsi śląskiej*, Warszawa: Trio.
- Gawrecká Marie, 2009, *Etniczne, terytorialne i narodowe tożsamości na Śląsku Opawskim*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, pod red. Haliny Rusek, Anny Drożdż, Wrocław-Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 305–317.
- Gawrecki Dan, 2009, *Tożsamości terytorialne, etniczne i narodowościowe w śląskiej historii*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, pod red. Haliny Rusek, Anny Drożdż, Wrocław-Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 21–37.
- Gorzelik Jerzy, 2004, *Ruch śląski – między nacjonalizmem i regionalizmem*, w: *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pod red. Lecha M. Nijakowskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 15–34.
- Greń Zbigniew, 1997, *Świadomość etniczna i językowa młodego pokolenia Cieszyniaków*, w: *Polszczyzna śląska. Historia i współczesność*, pod red. Bogusława Wyderki, Opole: Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, s. 63–82.
- Greń Zbigniew, 2000, *Śląsk Cieszyński. Dziedzictwo językowe*, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Greń Zbigniew, 2001, *Zakresy swojskości i obcości na Śląsku Cieszyńskim*, w: *Swój i obcy w interetnicznej i interpersonalnej komunikacji językowej*, pod red. Ireny Bogoczovej, Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, s. 243–259.

¹³ W tym sensie stwierdzenie Henryka Czecha: „Współcześnie na Śląsku można zaobserwować proces poszukiwania autentycznych wartości i lokalnych odmian tradycji kulturowej” [Czech 2006: 92] należałoby rozszerzyć i o aspekty etniczno-narodowe, na co zresztą wskazuje on w innym miejscu, sygnalizując na badanym obszarze „przebudzenie etniczne” [Czech 2006: 193], odnosząc je jednakże do poziomu regionalnego, określając terminem „renesans regionalizmu”. Porównajmy: „Autoidentyfikacja narodowa jest więc w przypadku typowego człowieka pogranicza rozproszona, a nawet podzielona” [Szczepański 2004: 105]. Bywa również zmienna w czasie [por. Szczepański 2004: 108, 114].

- Greń Zbigniew, 2002a, *Mechanism of Linguistic and Ethnic Conversion at the Borderland of Closely Related Languages and Nations*, w: *The National Idea as a Research Problem*, pod red. Jolanty Sujeckiej, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, s. 339–350.
- Greń Zbigniew, 2002b, *Wpływ identyfikacji etnicznej i regionalnej na sytuację komunikacyjną w wielokodowych społecznościach pogranicza (na przykładzie Śląska Cieszyńskiego)*, w: *Z polskich studiów slawistycznych, Prace na XIII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Lublanie 2003*, seria 10, *Językoznawstwo*, Warszawa: Komitet Słowianoznawstwa PAN, s. 57–65.
- Greń Zbigniew, 2004, *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Greń Zbigniew, 2007a, *Po śląsku w Internecie. Problemy standaryzacji żywołowej*, w: *Z polskich studiów slawistycznych, Prace na XIV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Ochrydzie 2008*, seria 11, *Językoznawstwo*, Warszawa, s. 61–68.
- Greń Zbigniew, 2007b, *The hierarchy of territorial units in the multi – identificational community of Cieszyn Silesia*, „Sprawy Narodowościowe”, t. 31, s. 119–129.
- Greń Zbigniew, 2008, *Śląska lokalność w Internecie*, w: *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, pod red. Joanny Kurczewskiej, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, s. 431–441.
- Greń Zbigniew, 2011, *Tożsamość na pograniczu blisko spokrewnionych etnosów – przypadek polsko-czesko-słowackim*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU”, XIX, s. 83–97.
- Jasiński Zenon, 2009, *Dylematy tożsamościowe młodzieży opolskiej*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, pod red. Haliny Rusek, Anny Drożdż, Wrocław–Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 137–150.
- Jerczyński Dariusz, 2005, *Orędownicy niepodległości Śląska*, Zabrze: Narodowa Oficyna Śląska.
- Jerczyński Dariusz, 2006, *Śląski ruch narodowy*, Zabrze: Narodowa Oficyna Śląska.
- Kadłubiec Karol Daniel, 2001, *Z dziejów cieszyńskiej ojczyzny polszczyzny*, w: Karol Daniel Kadłubiec, Władysław Milerski, *Cieszyńska ojczyzna polszczyzna*, Czeski Cieszyn–Cieszyn: Filia Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, s. 7–67.
- Kamusella Tomasz, 2005, *Naród – de gustibus non est disputandum*, w: *Naród – Tożsamość – Kultura. Między koniecznością a wyborem*, pod red. Wojciecha J. Burszty, Krzysztofa Jaskułowskiego, Joanny Nowak, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, s. 43–77.
- Kłodnicki Zygmunt, 2009, *Grupy etnograficzne i etnonimiczne na Śląsku*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, pod red. Haliny Rusek, Anny Drożdż, Wrocław–Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 54–85.
- Kłoskowska Antonina, 1996, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kwaśniewski Krzysztof, 2004, *Jeszcze o narodowości śląskiej*, w: *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pod red. Lecha M. Nijakowskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 69–89.
- Nijakowski Lech M., 2004a, *O procesach narodotwórczych na Śląsku*, w: *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pod red. Lecha M. Nijakowskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 132–156.
- Nijakowski Lech M., 2004b, *Uwagi wprowadzające*, w: *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pod red. Lecha M. Nijakowskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 7–14.
- Popiołek Kazimierz, 1976, *Śląskie dzieje*, Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Sekuła Elżbieta Anna, 2009, *Po co Ślązakom potrzebny jest naród? Niebezpieczne związki między autonomią i nacjonalizmem*, Warszawa: Wydawnictwa Naukowe i Profesjonalne.
- Simonides Dorota, 2004, *Śląskie kłopoty z tożsamością*, w: *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pod red. Lecha M. Nijakowskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 157–164.
- Spyra Janusz, 2009, *O świadomości regionalnej mieszkańców Śląska Cieszyńskiego przed I wojną światową. Przyczynki do relacji między badaniami historycznymi a socjologicznymi*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, pod red. Haliny Rusek, Anny Drożdż, Wrocław–Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 38–53.
- Szczepański Marek S., 2004, *Regionalizm górnośląski: los czy wybór?*, w: *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pod red. Lecha M. Nijakowskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 90–115.

- Szczurek-Boruta Alina, 2009, *Poczucie tożsamości kulturowej młodzieży – kilka tendencji, hipotez i uwag z zakresu edukacji międzykulturowej*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, pod red. Haliny Rusek, Anny Drożdż, Wrocław–Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 243–251.
- Wanatowicz Maria Wanda, 1994, *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918–1945*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wanatowicz Wanda Maria, 2004, *Od indyferentnej ludności do śląskiej narodowości? Postawy narodowe ludności autochtonicznej Górnego Śląska w latach 1945–2003 w świadomości społecznej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojtusiak Aneta, 2009, *Dylematy metodologiczne w badaniu tożsamości regionalnej*, w: *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, pod red. Haliny Rusek, Anny Drożdż, Wrocław–Cieszyn: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 288–301.
- Wódz Kazimiera, 1993, *Rewitalizacja śląskiej tożsamości – szanse i zagrożenia*, w: „Swoi” i „obcy” na Górnym Śląsku. *Z problematyki stosunków etnicznych*, pod red. Kazimiery Wódz, Katowice: Śląsk, s. 7–40.
- Wyderka Bogusław, 2004, *Język, dialekt czy kreol?, Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pod red. Lecha M. Nijakowskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 187–215.
- Ziętek Dorota, 2008, *Tożsamość i religia. Ormianie w krakowskiej i lwowskiej diasporze*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.

Silesian identity – ethnic or regional?

Summary

The aim of this paper is to examine the problem of Silesian identity from both the historical and contemporary viewpoints. The analysis is based on the data from the Austro-Hungarian, Polish and Czech censuses up to 2011 and on the surveys of identities among young people in the Silesian region. In addition, data from other sources (observations, interviews, discussions on the Internet) has been taken into account.

The result of the analysis shows that the Silesian identity is now *in statu nascendi*, changing from local and regional to ethnic or national. Among the inhabitants of the Silesian region, there are individuals with only one, national identity – Polish, Czech or German; on the other hand, there are those who have only Silesian identity. Between them, there is a mosaic of other combinations of identities, traditionally national: Polish, Czech (and sometimes German) as well as regional – Silesian (or parts of Silesia). The situation is dynamic, as some individuals change their identities during their lifetime.